

Сурай А.С., к. е. н., доцент,
доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування
Черкаський державний технологічний університет

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ДІЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА: КУЛЬТУРНО-МЕНТАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ

Сурай А.С. Теорія та методологія національної моделі ділового середовища: культурно-ментальні детермінанти. У статті здійснено спробу систематизувати споріднені поняття, що використовуються в науковій літературі, а також дано авторське визначення терміна «національна модель ділового середовища». Наведено систему ранжування моделей ділового середовища за принципом глобалізації охоплення економічних структур. Запропоновано авторську класифікацію сутнісних ознак диференціації моделей ділового середовища. А також обґрунтовано класифікацію сучасних національних моделей ділового середовища як похідних від суспільних відносин та відповідних культурно-ментальній детермінанті.

Ключові слова: національна модель, ділове середовище, бізнес-середовище, культурно-ментальні детермінанти.

Сурай А.С. Теория и методология национальной модели деловой среды: культурно-ментальные детерминанты. В статье предпринята попытка систематизировать родственные понятия, используемые в научной литературе, а также дано авторское определение термина «национальная модель деловой среды». Приведена система ранжирования моделей деловой среды по принципу глобализации охвата экономических структур. Предложена авторская классификация существенных признаков дифференциации моделей деловой среды. А также обоснована классификация современных национальных моделей деловой среды как производных от общественных отношений и соответствующих культурно-ментальной детерминанте.

Ключевые слова: национальная модель, деловая среда, бизнес-среда, культурно-ментальные детерминанты.

Suray A.S. Theory and methodology of the national model of the business environment: the cultural and mental determinants. The article attempts to organize related concepts used in the scientific literature, as well as given the author's definition of the «term national model of the business environment». A system of ranking models of the business environment on the principle of globalization coverage of economic structures. The author's classification of the essential features of the business environment differentiation models. And also justified the classification of national models of modern business environment as a derivative of social relations and related cultural and mental determinant.

Keywords: national model, business environment, business environment, cultural and mental determinants.

Постановка проблеми. Незважаючи на процеси глобалізації економіки, міжнаціональні відносини все ще носять далеко не домінуючий характер. Навіть у найбільш інтегрованій західноєвропейській економіці національні моделі ділового середовища продовжують грати визначальну роль. У зв'язку з цим вимагає пояснення питання, яким чином стиль та культура ведення бізнесу впливають на систему, яка функціонує на іншому рівні. Дослідження змісту національного ділового середовища має не тільки теоретичне, але й суто практичне значення, а також пов'язано з виділенням особливостей ділового середовища в різних країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості та закономірності функціонування ділового середовища в різних країнах світу висвітлено у працях таких зарубіжних учених, як Й.А. Шумпетер, Г. Кері, Є.М. Глебов, В.М. Головатюк. Інституційні проблеми формування бізнес-середовища вивчали

Л. фон Мізес, Ф. фон Хайек, І. Кірцнер, А.В. Чухно та інші науковці. Дослідження організаційно-економічних та інституційно-правових питань формування ділового середовища описані в працях таких учених, як, зокрема, Г. Шмоллер, Л. Маршалл, Л. Хоскінг, В. Герасимчук, С. Бандур. Формування ділового середовища в контексті розвитку інформаційного середовища вивчали С.М. Шкарлет, Б.З. Мільнер, Т.А. Стюарт, О.В. Фінагіна. Ділове середовище розглядали через призму культурно-ментальних зрушень М. Мак-Лухан, Р.Д. Льюїс, П.К. Бабенко, М.І. Мельник.

Однак зазначимо, що, незважаючи на вагомий обсяг наукових розробок та значні досягнення в окресленій сфері, низка моментів теоретичного, методичного і практичного характеру з окреслення поняття, ранжування, класифікації національних моделей ділового середовища, виокремлення культурно-національної детермінанти та її ролі у фор-

муванні національної моделі залишається остаточно не вирішеною, дискусійною, вимагає уточнень та подальшого розвитку, що і обумовлює необхідність проведення наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття сутності та особливостей національних моделей ділового середовища. З цією метою були поставлені такі завдання: здійснити спробу систематизувати споріднені поняття, що використовуються в науковій літературі; дати авторське визначення терміна «національна модель ділового середовища»; запропонувати систему ранжування моделей ділового середовища за принципом глобалізації охоплення економічних структур; запропонувати авторську класифікацію сутнісних ознак диференціації моделей ділового середовища; обґрунтувати класифікацію сучасних національних моделей ділового середовища як похідних від суспільних відносин та відповідних культурно-ментальній детермінанті.

Виклад основних результатів. Економіка окремої країни вже давно є реальною самодостатньою економічною системою. Незважаючи на поглиблені інтеграційні зв'язки, міжнародні відносини все ще носять доповнюючий характер. Навіть у найбільш інтегрованій західноєвропейській економіці національні моделі ділового середовища продовжують грати визначальну роль. Мезо- та мікроекономічний рівні не є самодостатніми, оскільки умови господарювання, а також джерела ресурсів для суб'єктів цих рівнів повністю чи частково є зовнішніми. Йдеться, звичайно, про панівне становище справ, але існують і різноманітні винятки. У зв'язку з цим вимагає пояснення питання про те, яким чином стиль та культура ведення бізнесу впливають на систему, яка функціонує на іншому рівні.

Високоорганізоване ділове середовище та процеси його формування в організації здійснюють прямий вплив на ефективність діяльності в компанії в рамках національного господарства. Ділове середовище в цих країнах можна розглядати з точки зору різних підходів: як соціально-комунікативне явище, тобто явище, пов'язане з відносинами між людьми; в рамках економічної системи може визначатися з позицій функціонального підходу до організації виробництва, праці, управлінських відносин у тій чи іншій організації; ділове середовище розглядають і з точки зору етики взаємин між людьми [1–3].

Так, погляд з точки зору соціально-комунікативного явища дає змогу розглядати ділове середовище як певну характеристику взаємодії з організаціями, структурами, партнерами, конкурентами, відносин між менеджерами організації та клієнтами. Функціональний підхід відбивається у функціонуванні організації, розумінні цілей та інтересів людей всередині неї, діяльності компанії в процедурних питаннях, шляхів досягнення цілей, поведінці в конкурентному середовищі, реалізації ідей менеджменту всередині компанії (ділові наміри).

Дослідження ділового середовища через призму етики пов'язане із зовнішніми і внутрішніми нормами поведінки і цінностями в економічній системі. Як приклади можна привести взаємоповагу як норму поведінки в рамках організації, повагу до співробітників і клієнтів, споживачів і партнерів, дотримання правил гри на ринку (чесність на ринку), коректне ведення бізнесу тощо [1; 3].

Чіткого визначення поняття «національна модель ділового середовища» автору не вдалося виявити в літературі. Проте будь-яка праця, присвячена розгляду економіки окремої країни, будуватиметься за принципом вивчення і опису ключових рис господарства країни, які і визначають те, що прийнято називати моделлю національного ділового середовища. Близьким аналогом поняття «національна модель ділового середовища», мабуть, слід вважати поняття «національна економічна система». Ми здійснимо спробу систематизувати споріднені поняття, що використовуються в науковій літературі, та дати авторське визначення цього терміна.

Найбільш вагомий внесок у визначення і дослідження цього поняття зробили представники німецької економічної думки, перш за все В. Ойкен та У. Отт [4; 5].

У докладній роботі нашого сучасника М.І. Мельника [6] зроблена спроба не тільки представити основні напрями роботи над дефініціями «економічна система», «ділова культура», «ділове середовище» тощо, але й запропонувати узагальнене і конструктивне трактування поняття «національне ділове економічне середовище».

Згідно з думкою автора воно включає такі елементи, як господарюючі суб'єкти, мотиваційні структури і господарський порядок, який включає систему відносин власності, механізми координації прийняття господарських рішень (внутрішній ринковий та зовнішній, перш за все державний), порядок підприємництва, порядок ринків, порядок ціноутворення, грошово-фінансовий порядок, бюджетний порядок, порядок зовнішньоекономічної діяльності, формальні інститути господарської діяльності (система економічних законів та інших зовнішніх інститутів упорядковують економічну діяльність), реальні господарські процеси, а також природні ресурси і засоби виробництва, залучені до економічних процесів.

Запропонуємо власну систему ранжування моделей ділового середовища за принципом глобалізації охоплення економічних структур.

Моделі ділового середовища зорієнтовані зліва направо, що мотивоване тим, що відправною точкою є модель ділового середовища окремо взятої країни, а з кожним наступним кроком відбувається все більший відрив від моноекономіки і все більше припускається узагальнення, що приводить, звичайно до певного спрощення і зменшення кількості класифікаційних одиниць.

Модель в нашому розумінні – штучно побудована система, яка наділена комплексом характеристик, подібних до характеристик об'єкта, який є предметом дослідження. Для нас об'єктом, що моделюється, є ділове середовище країни. Зрозуміло, що економіка, ділове середовище і, отже, його модель є системою.

На представленому рис. 1 базовий рівень «А» ранжування моделей ділового середовища представлений моделями ділового середовища реальних країн.

Рівень «Б» займають моделі ділового середовища національних економік. Ці моделі є спрощеним описом реальних механізмів ведення бізнесу у господарських комплексах країн, створених в результаті їх вивчення. Число цих моделей відповідає числу описаних моделей національних економік вивчених країн.

Рівень «В». За результатами вивчення наявних національних моделей ділового середовища, аналізу їх характеристик, виявлення певних подібних елементів, аналогічних законів функціонування можливо провести певне групування, що, звичайно, приводить до певного спрощення, втрати точності та багатогранності опису, в результаті якого отримаємо системи моделей ділового середовища. Кількість отриманих в результаті такого спрощення систем в декілька разів менше, ніж кількість національних моделей ділового середовища.

Але істотні характеристики запропонованих нами моделей відбивають ключові, детермінантні характеристики національних моделей ділового середовища, укладаючись в наше поняття моделі.

Рівень «Г» ранжування моделей ділового середовища вимагає перенесення акцентів від розкриття характеристик і взаємозв'язків ділового середовища до розкриття принципів, які є фундаментом моделі ділового середовища. Це класичні принципи побудови

та функціонування економічних систем: ринкова, адміністративна, традиційна. Умовно їх ідентифікуємо як типи моделей національного ділового середовища.

Вершину нашої системи ранжування (рівень «Д») займають максимально узагальнені моделі ділового середовища, що побудовані відповідно до типів господарювання через призму культури бізнес-середовища.

Об'єктом нашого подальшого дослідження виступить саме рівень «А» як той, в межах якого допущено найменше спрощень і узагальнень, які обов'язково приводять до втрати точності, а, як результат, не є дієвими та втрачають ефективність під час використанні їх для розроблення конкретних заходів. Саме на його класифікації сфокусований наш інтерес.

Таким чином, на рівні «А» розглядаються основні національні моделі ділового середовища, які сьогодні існують у світовому просторі. Кожна з них має конгломеративний характер за умов домінантної ролі ринкових засад функціонування економіки. Під час опису цих моделей загалом необхідно використовувати нижче названий набір елементів і підсистем, не виділяючи при цьому жорстко кожного елемента для додання опису більшої цілісності.

Перейдемо до характеристики системи зв'язків і рушійних сил національного ділового середовища. Перш за все нас будуть цікавити система відносин між державою та іншими економічними суб'єктами і агрегатами, а також система державного регулювання економіки.

Ключовими елементами національного ділового середовища, на нашу думку, є:

– комплекс ключових цілей і завдань, що має на меті держава в сфері стимулювання та регулювання економіки;

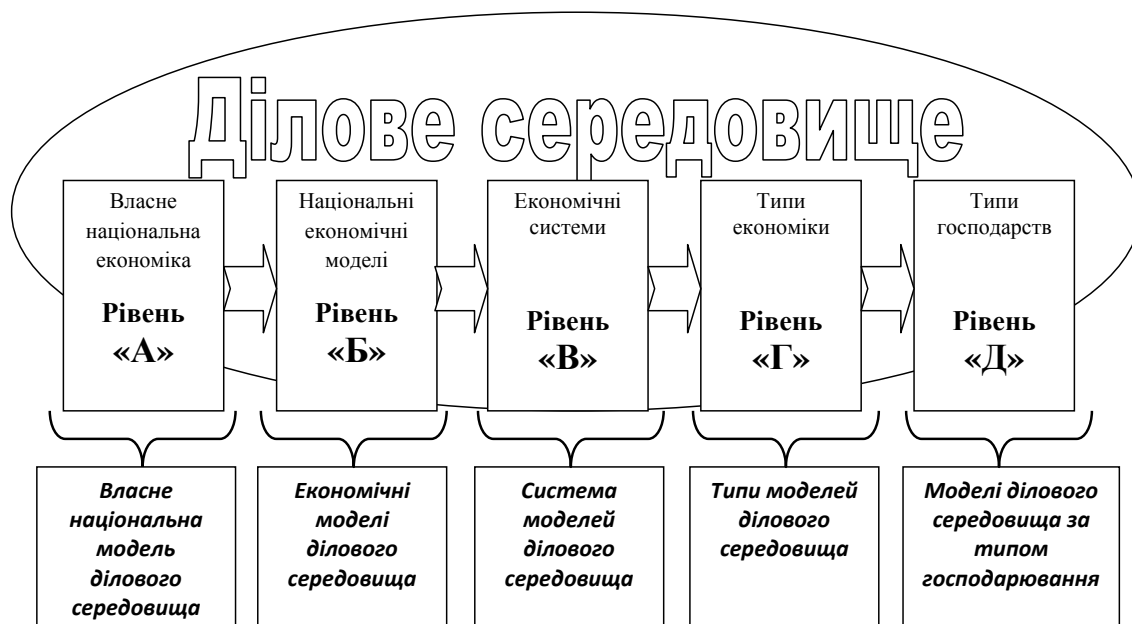

Рис. 1. Ранжування моделей ділового середовища за принципом глобалізації охоплення економічних структур

- рівень державного втручання в економіку;
- комплекс інструментів-регуляторів, що найчастіше використовуються державою.

Вважаємо, що під час аналізу системи взаємовідносин між суб'єктами господарювання в окреслених вище напрямках, а також комплексу регуляторів необхідно основну увагу приділити характеристиці рівня інвестиційного клімату і сфері правовідносин власності, а також, звичайно, аналізу усталених форм відносин, що мають на меті перш за все ділову етику.

Конгломеруючи певні споріднені елементи, отримуємо комплекс характеристик, що дадуть змогу досить точно описати запропоновані нижче моделі ділового середовища. На нашу думку, цей комплекс характеристик-регуляторів має такий вигляд:

- домінуючі напрями політики в сфері економіки;
- місце держави в економіці;
- регулятори сфери правовідносин власності та розвитку інституцій сфери бізнесу;
- регулятори інвестиційного клімату та умов ведення бізнесу;
- ступінь втручання та впливу політичної сфери;
- система фінансових відносин;
- сфера зовнішньоекономічних відносин;
- розвиток освіти та науки;
- розвиток та структура ринку праці;
- структура ключових галузей економіки;
- розвиток соціальної політики та стан соціальної інфраструктури.

Аналогічна схема запропонована під час опису моделей ділового середовища багатьох країн, наприклад, під час характеристики шведської моделі

ділового середовища, яку ми зустрічаємо у Клауса Еклунда [7], С.М. Шкарлета [8] та А.М. Волкова [9]. В дещо трансформованому вигляді використовувалась ця модель вітчизняними вченими, такими як П.К. Бабенко [10] та А.В. Чухно [11].

Е.В. Платонова каже про те, що є важлива відмінність між дефініціями «реформа ділового середовища» та «трансформація ділового середовища». Реформа припускає процес зміни певних елементів системи, не допускаючи зміну його сутності. Якщо ж більшість характерних рис або хоча б кілька детермінантних критеріїв якісно змінюються, маємо резюмувати зміну моделі ділового середовища або його трансформацію [12].

У разі, коли ці характеристики зазнають перманентних змін, навряд чи коректно говорити про стійку модель ділового середовища.

Отже, національна модель ділового середовища є складним, багатофакторним організмом, де різною мірою та в різних пропорціях виявляють себе внутрішньоцивілізаційні характеристики економічного, соціального, інформаційного та інших середовищ, а також детермінуючі фактори глобального економічного простору.

Не існує загальноприйнятої наукової думки щодо класифікації національних моделей ділового середовища.

Вважаємо за доцільне запропонувати авторську класифікацію сутнісних ознак диференціації моделей ділового середовища. А також запропонуємо власну класифікацію національних моделей, виходячи з уже окресленої нами у визначенні поняття моделі ділового середовища цивілізаційно-ментальної детермінанти. Умовно моделі ділового

Рис. 2. Класифікація сутнісних ознак диференціації моделей ділового середовища

середовища можна поділити за такими сутнісними ознаками (рис. 2):

1) за характером економічної системи (ліберальна; соціально-орієнтована, імпортозамінна; економічна система нових індустріальних країн; арабська ресурсна);

2) за характером ділової поведінки (японська; американська; європейська);

3) за характером культурно-ментальні детермінанти (європейська модель; північноамериканська; африканська; далекосхідна; латиноамериканська; ісламська; індійська; острівна (океанська)).

Розглянемо третій, авторський, варіант класифікації моделей ділового середовища (рівень «А»). Класифікацію національних моделей ділового середовища, на нашу думку, доцільно проводити в контексті впливу на їх розвиток культурно-ментальної детермінанти, де не останню роль відіграє релігійна складова (рис. 3).

Представленими вісьмома моделями національного ділового середовища головним чином обмежується «банк чистих моделей» ділового середовища,

хоча, безумовно, є безліч конгломератних варіацій, а загалом кількість різновидів моделей ділового середовища відповідає кількості національних господарств ринкового типу.

Висновки. Таким чином, ми з'ясували, що національна модель ділового середовища є складним організмом, що залежить від внутрішньо-цивілізаційних характеристик (економічна, соціальна, інформаційна тощо) та тією чи іншою мірою корелює з факторами глобального економічного простору. Побудували ієрархію моделей ділового середовища за принципом глобалізації охоплення економічних структур, рухаючись від рівня найменшого узагальнення до моделі ділового середовища за типом господарювання, що є найбільш узагальненою, через що, відповідно, втрачає точність. Запропонували класифікацію національних моделей ділового середовища саме в контексті впливу на їх розвиток культурно-ментальної детермінанти, де не останню роль відіграє релігійна складова, в результаті чого отримали так званий банк чистих моделей, що представлений вісьмома моделями національного діло-

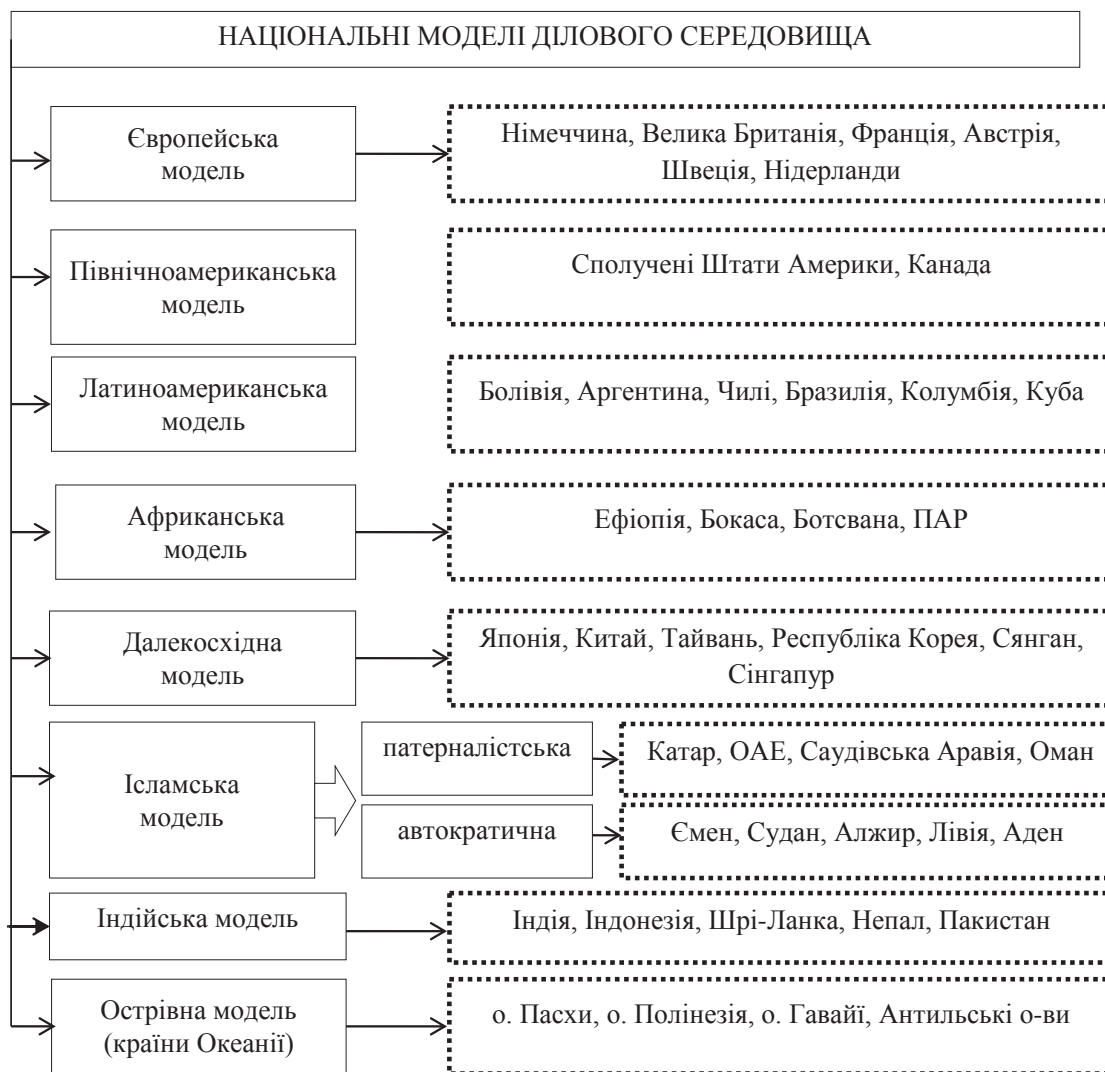

Рис. 3. Класифікація сучасних національних моделей ділового середовища як похідних від суспільних відносин та відповідних культурно-ментальній детермінанти

вого середовища. Представили ключові елементи національного ділового середовища. Отримані результати є необхідним підґрунтям для подальшого

дослідження методичних аспектів аналізу ділового середовища країн світу в умовах глобальних трансформаційних процесів.

Список літератури:

1. Бодров В.Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління: [навч. посіб.] / В.Г. Бодров. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 104 с.
2. Lewis R.D. When cultures collide: Leading across cultures / R.D. Lewis. – Nicholas Brealey International, 2006. – 593 p.
3. Андреева Г.М. Психология социального незнания: [учебное пособие для высших учебных заведений] / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 106 с.
4. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / В. Ойкен. – М.: Прогресс, 1995. – 323 с.
5. Ott U.F. The Influence of Cultural Activity Types on Buyer-Seller Negotiations: A Game Theoretical Framework for Intercultural Negotiations / U.F. Ott // International Negotiation. – 2011. – Vol. 16. – P. 427–450.
6. Мельник М.І. Теоретико-методологічні підходи дослідження бізнес-середовища / М.І. Мельник // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем: зб. наук. пр. / редкол.: відп. ред. Є.І. Бойко. – Вип. 5 (67). – Львів: НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2007. – 524 с.
7. Еклунд К. Эффективна економіка – шведська модель / К. Еклунд. – М.: Економіка, 1991. – 349 с.
8. Шкарлет С.М. Інкорпорація домінант інформаційної економіки до механізму забезпечення сталого розвитку держави / С.М. Шкарлет // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. – 2014. – Т. 1. – № 13 (02). – С. 45–53.
9. Волков А.М. Швеция: социально-экономическая модель: справочник / А.М. Волков. – М.: Мысль, 1991. – 188 с.
10. Бабенко П.К. Розвиток економіки на сучасному етапі / П.К. Бабенко // Економіка України. – 2009. – № 6. – С. 30–38.
11. Чухно А.В. Інституціональна архітектура та інституціональна динаміка розвитку / А.В. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 137–143.
12. Платонова Е.В. Економічні системи та їх трансформації / Е.В. Платонова // МЕтаМО. – 2008. – № 2. – С. 37.